

Innehåll

Förord	9
1. Prolog	15
DEL I Etik	
2. Samtycke och vägran	53
3. Indirekt död	85
4. Död på begäran	123
5. Att bestämma åt andra	167
DEL II Juridik	
6. Det juridiska landskapet	211
7. Från förbud till reglering	261
8. Epilog	323
Citerade rättsfall	339
Litteraturförteckning	341
Register	361

Förord

När jag skriver dessa ord är jag inne på mitt sjuttionde år. När jag var ung levde jag i den trösterika tron att jag kanske aldrig skulle dö. Jag kände förstås till syllogismen "Alla människor är dödliga, jag är en människa, därför..." men tänkte att det måste vara möjligt att göra ett undantag i just mitt fall. Nu när jag i allt högre grad känner av åldrandets effekter förstår jag att det inte kommer att bli aktuellt med några undantag. Följaktligen tänker jag på döden – döden i allmänhet och min egen död i synnerhet.

Jag föddes precis före efterkrigstidens stora babyboom, men precis som de många människor som föddes då har jag levt under en period som präglats av blomstring och fred; jag har fått fatta de större besluten i livet själv, besluten om var jag ska bo, vad jag ska arbeta med, vem jag ska gifta mig med, huruvida jag ska ha barn och så vidare. Därför framstår det som naturligt för mig att också få fatta besluten kring mitt eget döende, när det nu än må inträffa. Hur vill jag dö? Fridfullt, i sömnen, utan att vara medveten om det? I en Hollywoodinspirerad *Love Story*-fantasi, där jag lugnt och stillsamt glider bort till smäktande stråkmusik och med mina nära och kära vid sängkanten? Vill jag kämpa ända in i det sista med ilskan över dödens orättvisa som bränsle? Vill jag sluta mina dagar i en säng med en slang i varje kroppsöppning som ser till att jag får i och ur mig det jag måste?

Sanningen är att jag inte vet exakt hur jag vill dö – det enda jag med säkerhet vet är att jag vill vara den som bestämmer. Det ska ske på mitt sätt och på mitt beslut; jag vill ha den verkställande makten över mitt liv ända fram till slutet. Men om det är jag som ska välja bland olika livsslutsscenarier, vill jag också veta vilka alternativ som står till buds.

Vissa finns redan på plats. Om jag lyckas förbli vid sunda vätskor fram till slutet kommer jag att kunna ta ställning till hur hårt jag ska kämpa emot den sjukdom – vilken det nu än blir – som hotar att ta mitt liv och bestämma huruvida ett stycke fortsatt liv är värt sitt pris i termer av de otäcka biverkningar som en behandling medför. Om jag är i goda händer kommer jag också att kunna avgöra hur mycket smärtstillande medel jag behöver för att hålla smärtan och lidandet på en acceptabel nivå och huruvida det i slutänden finns någonting annat än djup sedering som kan lindra plågan. Om jag vill påskynda min död kommer jag att behöva göra det genom att vägra mat och vatten. Om jag har tur kanske jag också kan bestämma att jag vill åka hem när slutet närmar sig, så att jag åtminstone kan avsluta mina dagar i en trygg och välbekant miljö istället för på en vårdinrättning.

Men anta för ett ögonblick att jag vill ha mer kontroll än så över mitt eget döende. Anta att jag vill kunna välja när och be min läkare ge mig lite skjuts på vägen med hjälp av något läkemedel som ges just i detta syfte. Detta alternativ saknas fortfarande i många länder, inklusive mitt. Kommer det att finnas tillgängligt den dag jag får behov av det? Borde det göras tillgängligt? Vi har nu nått fram till de frågor som denna bok är ämnad att besvara. De handlar egentligen inte om min död, åtminstone inte i den mening som min död skiljer sig från din. De handlar om själva döendeprocessen och var de verkliga gränserna för vår kontroll över denna process går. De handlar om de livsslutsalternativ som på de flesta håll i världen (om än inte riktigt alla) fortfarande ligger utanför gränserna för vad som anses vara etiskt och juridiskt acceptabelt. Är det rimligt att dessa alternativ ligger bortom gränsen för det tillåtna? Finns det någonting i själva beskaffenheten hos dessa alternativ som gör dem motbjudande och värda att förkasta? Vore det fel av oss att flytta dem till rätt sida om gränsen och på så sätt förstärka vårt inflytande över vår egen döendeprocess? Vore det rentav samhällsligt motiverat att ta steg i denna riktning?

Det är dessa frågor vi ska diskutera i de följande kapitlen. Nuförtiden intar de en självklar plats på den offentliga dagordningen i många länder, i synnerhet sådana där de åtgärder som ryms inom ramen för dödshjälp idag är förbjudna. De kommer med stor sannolikhet att finnas kvar på dagordningen ännu en tid framöver. I den offentliga de-

batten har de, så att säga, tiden på sin sida. För det första blir befolkningen i världens mer utvecklade länder långsamt men obevekligt allt äldre. År 2010 var mindre än en fjärdedel av denna befolkning 60 år eller äldre; 2050 beräknas denna siffra ha stigit till en tredjedel. Det krävs inte precis raketeknik för att räkna ut att en större andel åldrande människor kommer att innebära en större andel människor som behöver ta ställning i livsslutsfrågor. Alla som passerar sjuttioårsstrecket under det närmaste decenniet kommer dessutom att tillhöra den babyboomgeneration som liksom jag vant sig vid att få bestämma över sina egna liv. Många av dem kommer liksom jag att ta för givet att de också får bestämma över slutskedet i sina liv. Detta demografiska tryck är en av förklaringarna till att den allmänna opinionen alltmer har kommit att luta åt rätten att själv få välja i frågan om eutanasi och assisterat självmord, precis som den gjort i abortfrågan. I båda fallen har de moraliska och religiösa invändningarna bleknat när de konfronterats med motkrafter såsom medlidande (med en cancerpatient som lider sig igenom sina sista dagar eller veckor, med en ung yrkesarbetande kvinna som blivit oönskat gravid) och respekt för varje människas självbestämmande (hans rätt att bestämma över sitt eget döende, hennes rätt att bestämma över sin egen reproduktion). På samma sätt som det under senare decennier blåst en gynnsam vind för en liberalare abortlagstiftning, blåser det idag en gynnsam vind för en liberalare lagstiftning kring dödshjälp.

Det finns förstås motkrafter. Många människor betraktar fortfarande självmord som en synd och många andra likställer eutanasi med mord. Ännu fler oroar sig för att färre restriktioner i regelverken kring dödshjälp skulle innebära risker för utsatta grupper i samhället: kvinnor, äldre människor, fattiga människor och människor med funktionsnedsättningar. I de flesta av världens utvecklade länder står debatten således fortfarande och väger. Men allt fler ansträngningar, såväl bland lagstiftande församlingar som i domstolarna, görs för att få till stånd lagändringar, och de historiska tendenserna pekar i denna riktning. År 1990 fanns det två rättskipningsområden i världen som tillät antingen assisterat självmord eller eutanasi; 20 år senare hade siffran stigit till åtta. Under de närmaste 20 åren kommer antalet sannolikt att öka ytterligare.

Historien säger oss givetvis bara någonting om vad som faktiskt skett, den säger oss inget om vad som borde ske. Även om dödshjälp legaliserades över hela världen, skulle det inte säga oss något om huruvida denna praktik är etiskt eller juridiskt försvarbar. Alltså finns det ett behov av böcker som denna, som argumenterar antingen för eller emot. Innan jag fortsätter min redogörelse för bokens förtjänster är det inte mer än rätt att jag inför dig, kära läsare, bekänner färg och berättar vilken sida jag kommer att argumentera för i boken. Diskussionen i de följande kapitlen är inte neutral; framställningen kommer inte att vara av typen ”å ena sidan, å andra sidan” och utforska argumenten på respektive sida, den kommer med andra ord inte att följa den sorts ansats som lämpar sig på universitetets grundkurser i filosofi. Boken är istället i sig ett förlängt argument som utmynnar i två slutsatser: en etisk och en juridisk. Den etiska slutsatsen är att det, när alla andra faktorer är lika, inte är svårare att rättfärdiga dödshjälp än några av de andra livsslutsåtgärder som också kan påskynda döden och som redan är etablerade inom såväl medicinsk som juridisk praxis: undanhållen eller avbruten livsuppehållande behandling och behandling med smärtstillande eller lugnande medel i höga doser. Den juridiska slutsatsen är att dödshjälp, i likhet med dessa andra åtgärder, också (under vissa villkor) bör ha en etablerad plats i medicinsk och juridisk praxis.

Denna bok är således ett partiskt inlägg i en pågående etisk, samhälls- och politisk och juridisk debatt. Eftersom den syn som försvaras i boken är tämligen kontroversiell, vågar jag gissa att alla inte kommer att instämma i det som sägs. Det är emellertid min förhoppning att alla kan enas om villkoren för själva debatten, i synnerhet det angelägna i att samtliga debattörer håller sig till de tre regler som präglar en renhårig debatt. Den första av dessa regler är: *Var rättvis mot dina motståndare*. När man ska försvara sin hållning i denna fråga, vilken den än må vara, ställs man ofrånkomligen inför två skilda uppgifter: att presentera positiva argument för sin egen hållning respektive att svara på motståndarsidans argument. När man tar itu med denna andra, mer defensiva uppgift, kan det vara frestande att fuska genom att bortse från eller släta över några av de allvarligare invändningarna, genom att bara befatta sig med trubbiga eller ofullständiga versioner av dessa invändningar eller genom att förvränga motståndarnas argument. Så-

dana frestelser måste man dock avhålla sig ifrån. Istället bör man söka sina skickligaste meningsmotståndare, göra en rättvis och uttömmande bedömning av deras argument och sedan visa varför dessa argument trots detta inte håller måttet (om de inte gör det).

Den andra regeln är: *Var rättvis mot dina läsare*. Varje ståndpunkt kommer att ha sina styrkor – de frågor där den med lätthet kan presentera övertygande svar. Men varje ståndpunkt kommer också att ha sina svagheter – de frågor där det krävs stora ansträngningar för att inte leverera konstraintuitiva svar. När du formulerar din hållning och presenterar dina argument kommer du frestas att uppehålla dig länge vid de förstnämnda och samtidigt släta över eller gömma undan de sistnämnda – du kommer, så att säga, att vilja hålla dig till saken. Men även detta är en frestelse man måste avhålla sig från. Om din åsikt har sina svaga punkter – såsom varje syn har – är du skyldig läsaren att redovisa dem och, om det inte finns någon annan utväg, ärligt erkänna att du inte vet hur du ska kunna göra dig av med dem. I ett sådant fall är det bästa du kan göra att försöka visa att svagheter i motståndarnas syn är ännu fler.

Den tredje regeln lyder slutligen: *Var rättvis mot alla fakta* i frågan. Man behöver inte vara konsekvensetiker för att inse att de rätta svaren på dessa normativa frågor om dödshjälp i mycket hög grad är avhängiga av fakta. När man ska avgöra huruvida dödshjälp bör ges en plats inom den palliativa medicinen är det till exempel av betydelse hur effektiva de andra livsslutsåtgärder som finns tillgängliga är när det gäller att förhindra eller lindra patienternas lidande. I denna fråga finns det fakta att tillgå som det är din uppgift att konsultera. När man ska avgöra huruvida dödshjälp bör vara ett tillåtet och reglerat alternativ inom ramen för en rättspolicy är det av betydelse om det finns en liknande policy någon annanstans och om denna policy varit framgångsrik i att förhindra missbruk och skydda utsatta grupper i samhället. Även i denna fråga finns det fakta (och gott om dem) som bör konsulteras. Det räcker helt enkelt inte med åsikter och dåligt underbyggda påståenden i dessa frågor; de enda ståndpunkter som är värda att lyssna till är sådana som baserats på fakta. Och vid det här laget bör det vara en överflödigt anmärkning att det heller inte duger att sopa undan eller inte låtsas om de besvärande fakta som talar emot den egna ståndpunkten.

I följande redogörelse har jag försökt att spela efter samtliga dessa tre regler. Det är upp till dig, kära läsare, att avgöra huruvida jag lyckats.

Att skriva en bok är inte ett soloprojekt. Denna bok möjliggjordes genom forskningsanslag från kanadensiska forskningsrådet för samhällsvetenskap och humaniora samt ett forskningsstipendium från den humanistiska fakulteten vid universitetet i Toronto. Jag är mycket tacksam för det stöd som dessa institutioner fortsätter att visa för mitt arbete. Jag har fått utmärkt hjälp med de tämligen omfattande efterforskningar som detta projekt krävt av Rachel Bryant, Esther Shubert och Ryan Sosna. Med översättningen av de dokument som inte funnits tillgängliga på engelska har jag fått experthjälp av Lara Pehar. Flera kollegor har trots sina fullteknade scheman tagit sig tid att läsa och förmedla synpunkter på olika kapitel i boken: Joseph Boyle, Victor Cellarius, Philip Clark, Tom Hurka, Larry Librach, Larry May och Michael Stingl. De har gjort mig uppmärksam på fel och brister som jag inte hade hittat på egen hand och kommit med konstruktiva förslag som gjort att jag hittat nya intressanta spår; jag är skyldig dem alla ett stort tack. Jag står också i tacksamhetsskuld till två anonyma läsare som granskat manuset för Oxford University Press räkning och vars många detaljerade förslag, frågor, ifrågasättanden och rättelser resulterat i otaliga förbättringar i den färdiga texten. Slutligen vill jag ge ett erkännande åt min redaktör, Peter Momtchiloff, som visat stort tålamod under all den tid jag ruvat på boken och som aldrig tycks ha tvivlat på att den en dag skulle bli färdig.

Som alltid står jag emellertid i störst skuld till min hustru Heather, som jag vet kommer att finnas vid min sida vart resten av vår färd än leder.

L. W. S.
Toronto
Oktober 2010